

о. Іван Гриньох

СОБОР, ЯКИЙ ДЛҀА НАС НЕ ВІДБУВСЯ

Відбитка з журналу «Сучасність» ч. 5 (77), 8 (80) і 10 (82) 1967

МЮНХЕН 1967

EX LIBRIS

о. Іван Гриньох

СОВОР, ЯКИЙ ДЛЯ НАС НЕ ВІДБУВСЯ

о. Іван Гриньох

СОБОР, ЯКИЙ ДЛЯ НАС НЕ ВІДБУВСЯ

Відбитка з журналу «Сучасність» ч. 5 (77), 8 (80) і 10 (82) 1967

МЮНХЕН 1967

Druck: „Logos“ GmbH, Buchdruckerei u. Verlag, München 19, Bothmerstr. 14

TULA-online.org

Уважливий хроніст записав під датою 8 грудня Року Божого 1965 таку подію: урочисте закриття Вселенського Собору Ватиканського II.

Поверх три роки тривало соборове діяння, — повне труду, шукань і змагань безпосередніх учасників Собору: отців, богословів і вчених знавців; супроводжене або надіями та тривогами віруючих, або скепсисом і гнівливістю недовірливих та байдужих. І ніде правди діти, Вселенський Собор, що його надхнув і відкрив 11 жовтня 1962 блаженний папа-предтеча Йоан XXIII, а допровадив до кінця й урочисто закрити папа-наступник Павло VI, — цей Собор був і залишиться подією «кат есохін» нашого століття. Неначе в мікрокосмосі згущувався в Соборі весь християнський світ, а з оточуючого макрокосмосу стежили за його бігом допитливі проміння — мислі багатьох мільйонів людей. Звичайно перед людською допитливістю сховалося багато дечого, що діялося на Соборі, бо ж його найважливіші наради, що й зрозумілі, відбувалися при закритих дверях. Відкрито, на очах всього світу, й зворушливо відбулося закінчення Собору — на площі перед собором св. Петра, під відкритим небом, при наявності багатотисячних мас народу, які мали нагоду власними очима дивитися на останній акт соборової драми і власними ушима слухати її фінал. Мільйонам інших людей поспішила з поміччю і прислугою новітня техніка: телевізійні камери продовжили людський зір, а радіохвилі поширили людський слух.

Важко вгадати, яку відповідь дали б тисячі учасників і глядачів цього останнього урочистого акту, якби їх запитали, що саме з нього зробило на них найглибше та найсильніше враження. Таких статистичних дослідів, дуже модерних у наш час, мабуть, ніхто не проводив. А все ж було б цікаво. Не для збагачення чи звеличення соборових діань, а для пізнання людської думки, «щоб відкрилися — як говориться в Священнописанні — думки багатьох». Ходили тільки чутки, що одні з акторів соборової драми, зокрема господарі, на правду дякували Господу Богу, що драма добігла до кінця і що гості роз'їдуться у далекі світи. Тоді, мовляв, і господарям можна буде легше та вільніше господарювати. Інші ж, гості, очікували з нетерпінням і з готовими подорожніми квитками, коли вже пролунає благородна пісня «Тебе, Бога хвалимо...» Тих із них, що трудилися, очікували нові труди серед своїх стад у зустрічі з життєвськими буднями, що завжди сповнені турбот за буття Церкви і життя Божого люду. А якщо були й такі, які не надто трудилися, (бо й таке буває), то для

них також пособорові будні являлися по старому — безпроблемно та безтурботно, тільки у празникових шатах.

Але повернімося до останнього соборового акту — до останньої сцени закриття Собору. Імпонуючим у ньому були не празникові ризи його достойних головних акторів і сотень німих статистів, ані гра в соняшному світлі його різноманітних, траурних чи радісних, кольорів. Ними захоплювалися хіба доскоchu закохані в барвах «малі потомки великих предків» — сучасні римляни, і всюдиприсутні новітні мисливці, озброєні в завжди готові до пострілу фотокамери. Для вдумливих глядачів потрясаючою до глибини душі була символіка кількох картин. До Пастиря пастирів наближалися гуртки людей — вчені, мудреці, мистці, робітники, жінки, молодь, немічні й убогі — все людство в мініятурі у своїй різновидності. З гучномовців гримів і нісся в простори голос про їхнє посланництво. І мимохіть оживала в уяві картина з-перед двох тисяч років. Картина, що її малювало життя: на безлюдному місці, в підніжжі Єлеонської гори зібрався невеличкий гурт рибалок, жінок і спраглих істини, щоб попрощатися з своїм Божим Учителем; і виразно чути було голос: «Йдіть і навчайте всі народи... І будете мені свідками в Єрусалимі, в усій Юдеї і Самарії, і аж до останніх країв землі...»

З-поміж усіх гуртків, на фоні пишних кольорів та зовнішнього блиску, таки найбільш імпресивним був гурток німецьких, калік і вбогих. Це — також частина людства. І проблема для всього людства. Стояв цей гурт перед Пастирем пастирів — він же «понтіфекс максимум» для римлян і «слуга слуг» щодо посланництва і на документах, — стояв як пригада для світу й Церкви, що найбільш людськими і християнськими — це любов і милосердя. Пригадував же ще так недавно папа-предтеча Йоан, що Церква — це милосердна мати.

З німецькими і вбогими привели до Пастиря пастирів вівчарку. І так станув німий пастушок (по-італійськи вівчарка — пастушок) перед Пастирем; пастушок навіть удостоївся особливого відзначення: його шию обв'язали барвистою стрічкою. Заклопотано почувала себе вівчарка; вона — немова, тому не промовила мовою до володіючих людей. Мови її не навчили, а навчили служити — бути співваришем долі сліпих калік, охороняти і водити їх у темному світі, подавати їм крихітку тієї радості, якої люди не вміють, не хочуть, а чи забули давати ближнім у біді та нужді. Її й сюди привели на велику урочистість не так, щоб ушанувати німе та віддане служіння, як радше для розвеселення, для маленької сенсації... Відома ж ота римська, але не тільки римська, погоня за «цірцензес». Для більшості людських істот вівчарка мала стати веселим інтермецо без глибшого змісту в останньому акті соборової драми.

Мені жаль було вівчарки. Було прикро, що вивели її в цей, її наскрізь чужий, світ. Може й тому моя увага зосередилася якраз на ній. І раптово з моїх очей і з моєї мислі зникло все — і барвисті шати, і головні актори та статисти, і розбурхана юрба народу. За-

лишилася самісінька вівчарка — німе Боже сотворіння. І хоч вівчарка — немова, вона заговорила: не мовами старовинного світу — грецькою, римською чи єврейською, ані мовами модерного світу — мовою дипломатів, купців, літераторів і базарів. Вона заговорила мовою мільйонів мовчазних у цьому модерному світі, які говорять не устами, а всім своїм еством і всім своїм життям. Про них, мовчазних, колись сказав Добрий Пастир: «... Блаженні плачучі... Блаженні лагідні... Блаженні голодні і спрагли справедливости... Блаженні милостиві... Блаженні миротворці... Блаженні переслідувані за правду... Блаженні, коли зневажатимуть вас, і гонитимуть вас, і брехливо злословитимуть про вас...» І так неочікувано, вівчарка виросла в моїй уяві до небувалої постаті. У цьому останньому соборовому акті вона стала уособленням і представницею мільйонів плачучих, голодних і спраглих справедливости, переслідуваних за правду, гонених, мовчазних, терплячих і вмираючих Христа ради й істини ради. Мовчазну мову отих мільйонів поступово заглушено. Зрозуміло, що говірливі мовчазних не люблять, ситі голодних не розуміють, здорові терплячим та вмираючим що найбільше тихцем і потаємному співчувають, вільні від гонених та переслідуваних відвертаються і їх не знають. Живі живе гадають, а померлих хібащо поховують...

Тому, мабуть, голосу тих мільйонів мовчазних, уособленням яких була вівчарка, не почули чи не хотіли почути говірливі так у широкому світі, як і в глухих стінах собору св. Петра. Не диво, у храмі немає місця для німого сотворіння — вівчарки. Вівчарки до храму не пускають, а якби вона там і з'явилась, треба б її звідти гнати, щоб була не заколотила спокою. Місце вівчарки на полі — там, де треба служити людині-панові. Її призначення — німою бути і німою мерти. І ніхто її не пом'яне.

Заглушили голос вівчарки ще й тому, що прилетіли наглядачі і засіли в храмі, як гості. А гостям раді, і право гостинности суворе навіть, якщо гості суворі, і показується, що вони приходять не тому, щоб засісти до справжньої трапези любови, а щоб спотворити її. Не важко було наглядачам-гостям виганяти вівчарку і задушити її голос, бо й серед господарів знайшли вони старозавітніх книжників, які разом з ними кричали: «Народ ворохобить вівчарка. Повинна чим скоріше мерти...»

Бідна вівчарка... Їй належать мій подив і моя любов. Бо вівчарка — це усіблення тієї частини Вселенської Христової Церкви, якій бідно приречено на Соборі мовчати.

Вівчарка — це також моя Церква-Мати.

Бідна вівчарка тому, що опинилася в чужому та глухому світі. А ще бідніша вона ось чому: ті, яких вона вивела в люди і які на її плечах засіли на «горних сідалищах», відрікались і відреклись її; відрікаються й посьогодні. Це вже не уявні, а дійсні образи. Бо знайшлися таки серед тієї Церкви, усібленням яких є вівчарка, мило-

сердні та спрагли істини пастирі, які заговорили від імени вівчарки. А що їх глушили говоруни й гучномовці, вони записали своє слово до глухого світу і письмена подали грамотним видючим у надії, що, коли вони вже чути не хочуть, то принаймні прочитають. Налякались інші, що мовчазна вівчарка заговорила. Перелякались її голосу і бігцем поспішили до могутніх, до менше могутніх, а навіть до підніжків могутніх, щоб покірливо заявити їм: «Не знаю вівчарки... Її голос не мій...» Тремтів благальний голос, тряслися трепетливі коліна, гнулись і так уже розм'якли хребти. Милости просили.

Діялося це на першій соборовій сесії Року Божого 1962. І так зарисувалася соборова й післясоборова дійсність нашої Церкви, точніше — нашої Церкви поза рідними землями на чужині, в розсіянні. Хотілося б цю Церкву назвати Церквою-дочкою, бо породила її Церква-мати, Христова Церква Руси-України. Так виглядає по метриці народження. На ділі ж наша Церква на чужині добрела до такого стану, що перетворилась у Церкву-чужаницю у стосунку до своєї Матері. Хоч як боляче таке сказати, а сказати треба, щоб не жити уявною дійсністю і не обманювати себе та інших. І краще сказати правду раніше, ніж тоді, коли вже не буде рятунку, — бо всі знаки на небі показують (хіба що Господь змилюється і вразумить, і просвітить в останній момент), що наближається навіть не повільною ходою час, який похоронні ликування душителів нашої Церкви-матері завершаться шарханням лопат і скроплюванням крокодилячих сліз над уже відкритим гробом нашої Церкви на чужині.

Не потрібно ставити питання про вину і відповідальність. Це правда, що згідно з встановленням Христом, основоположником Церкви, і згідно зі священним переданням, що й потверджує остання соборова конституція «Про Церкву», що Церква — це всі: і ієрархія, і духовенство, і миряни. Тому й відповідальність за долю Церкви лежить на плечах усіх. На практиці було, і по Соборі залишилося так, що основну, а то й виключну (принаймні в нашій Церкві) відповідальність несуть такі церковні ієрархи; вони навіть бажають, щоб усе було по-старому.

Та ж не відомі в нас факти, щоб десь творилися в єпархіях та єкзархіях такі органи, як «ради мирян», що згідно з соборовими декретами мали б служити і думкою, і порадою, і трудом; що несли б також співвідповідальність за життя і майбутнє нашої Церкви на чужині. Коли вже існує такий стан у нашій Церкві, треба хіба схилити голову перед особистою відвагою окремих наших ієрархів на чужині, які самі хочуть відповідати за життя або нежиття свого стада. Але схилиючи голови перед відвагою, нехай вільно буде нам також боронитися перед ненадійною смертю, бо український Божий люд не сміє вмерти.

Отже проблема буття чи небуття нашої Церкви на чужині лежить насамперед у руках її ієрархії. Зрештою, подібно було й на історичному шляху Церкви-матері. Вистачить згадати часи Фльорентійського

чи Берестейського Соборів. Ієрархія вирішувала, куди йти. І коли шляхи розходились у темне невідоме, на чужі подвір'я, а чи й в руїну, то причина була в тому, що насамперед розійшлися шляхи ієрархів.

Єдиний світлий виняток становить хіба історія новіших часів. У післявоєнні 1945-1947 роки вся ієрархія старої Київсько-Галицької Митрополії з Закарпаттям, що його поступово насильно відчували від Церкви-матері, пішла єдиним шляхом — шляхом ісповідництва та мучеництва. Це був рятунок Церкви. Це запевнило їй життя, нехай і в неволі. Вона витримала навіть такий удар, який у дивовижній гармонійній дружбі на спілку завдавали їй реакційна Московська патріархія і «прогресивний» НКВД, зорганізувавши кумедне збирище нечистивих у березні 1946 у Львові.

Ми, на чужині суцї, два десятки років з подивом дивилися на нашу Церкву-матір. Нас закликали до молитов за неї, нам ставили її як зразок витривалості, ісповідництва, єдності. Ми урочисто відзначали її трагічні річницї. Ми, а попереду нас наші ієрархи, молилися, раділи, сумували, а навіть гордилися, що ми діти цієї Церкви-Матері-Ісповідниці. Задивившись у «нашу Церкву в катакомбах», ми забули стежити за тим, що діється у дочці тієї Церкви на чужині. Ми бачили ту дочку, дїтьми якої ми стали по-неволі чи по-неволі, тільки з-зовні, ми не старалися проникнути в її душу, ні в мислі та душі її ієрархів-пастирів (це ж бо дуже складна для нас проблема). Ми раділи, що на чужині постають нові церковні одиниці, що впорядковується ієрархічне і структуральне життя нашої Церкви. Ми тишились як діти, коли голови синів українського роду увічнчувано мітрами і достоїнствами. Ми ї не спостерегли, як душу нашої Церкви на чужині почав точити старий, таки наш рідний, червяк, який роз'їдав її зсередини колись, роз'їдає й сьогодні. Розкладає, баламутить, присипляє увагу, засліплює, роз'єднює, сушить і перетворює, а то й спотворює, — словом, викликає процеси, які мислими хібащо в хемічних лябораторіях. Ті процеси, у наслідок яких Церква-дочка стається Церквою-чужаницею, живо унаглядное коротка історія єпископських конференцій, тобто Синоду єпископів, які назовні маніфестують єдність мислі, духа й життя Помісної Церкви і які також визначають шляхи, якими ця Помісна Церква має йти, щоб не розгубитись і не затратити своєї власної підметности у Вселенській Христовій Церкві.

Єпископські конференції чи синоди — це щось неначе видимі знаки невидимої духової органічної єдности цілої Помісної Церкви. Перша така конференція, що залишилася ще в пам'яті живущих, відбулась у Львові в 1927 році; її скликав блаженнішою пам'яті Слуга Божий Андрей, який головував над нею як глава Помісної Церкви й Галицький Митрополит. У конференції взяли участь, крім галицьких владик, владика Закарпаття — Ужгородський і Пряшівський, а з-за океану — Філадельфійський, Вінніпегський і Пітсбургський, з Югославії — Крижевацький. Не слід забувати, що в деяких єпархіях, зок-

рема у владичтвах ужгородському, пряхівському, а за океаном у пітсбургському, існували в той час під впливом нашого важкого минулого та в наслідок несприятливих політичних умов сильні відосередні течії в стосунку до церковного галицького митрополичого осередку. А все ж на заклик глави Помісної Церкви, Галицького Митрополита, всі владика прибули на Єпископський синод. Почуття зв'язаності Церков-дочок з Церквою-матір'ю ще не вмерло; воно було ще живе в душі і сумлінні тодішніх владик. Прибув навіть владика невеликого греко-католицького стада в Болгарії; він, хоч по національності болгарин і син старшої Церкви, ніж наша, бачив у Галицькій Митрополії свою Церкву-матір. Цей деталь особливо багатомовний для наших часів, коли свої відрікаються Матері своєї. Ради чого?

Не входитимемо в питання, що було темою нарад тієї Єпископської конференції. Її протоколи ще зберігаються в недоступних архівах. Тільки загальною було відомо, що йшлося про збереження духової, обрядової і літургічної самобутності нашої Помісної Церкви; іншими словами, про збереження душі Церкви перед небезпеками та загрозами спотворення її. Якщо прийняти, що тоді не знайдено спільної мови в наслідок браку одномислія та однодушія між самими владиками, то це тільки доказ, як уже тоді, сорок років тому, відбувся процес відчуження від наших старовинних християнських традицій — «преданій отцов».

Два роки пізніше, восени 1929 року, ще раз зібралася Конференція владик нашої Церкви під головуванням Галицького Митрополита, Слуги Божого Андрея. Знову з'явилися, як і попередньо, всі владика. Якщо деє існують протоколи цієї конференції, то майбутньому українському історикові напевно краятиметься серце з болю, коли читатиме їх. Про неукраїнських істориків, відомих «експертів» від проблем християнського Сходу, не говоримо — вони будуть посміхатися і в душі радіти. Найважливішим питанням, яке стояло на порядку нарад цього Римського синоду владик нашої церкви, була (щоб говорити мовою недавнього Вселенського Собору) обрядово-літургічна реформа, а в зв'язку з цим нове видання літургічних книг. Конкретно йшлося про те, щоб загальмувати поступове латинщення нашої Церкви, яке довело до обрядового гібридизму. Йшлося про опам'ятання на душу самої Церкви і тим самим про збереження власного духового обличчя. Всі старання, переконування та прохання Галицького Митрополита і деякого з владик не знайшли ні зрозуміння, ні послуху в інших. І сталося те, що має далекосяжні наслідки для нашої Церкви: справу обрядового і літургічного впорядкування життя нашої Помісної Церкви віддано до вирішення римській Апостольській столиці. Цей крок Єпископської конференції був нічим іншим, як зреченням віковичного права, яке прислужувало Київсько-Галицьким Митрополитам, як Первоіерархам української Помісної Церкви, до речі, права, яке разом з іншими було гарантоване Апостольською столицею і договорами Берестейської унії, і наново потверджене пап-

ською було про відновлення Галицької митрополії на початку 19 століття — 1807 року.

Апостольська столиця створила окрему комісію і в результаті її десятирічної праці наша Помісна Церква отримала, з 1940 року почавши, найважливіші книги для літургійного вжитку — Службник, Євангелію, Апостол, Трєбник, Часослов — разом з обрядовими приписами служення Літургії. Всі ці книги появились «за благословенням Св. Римського Престола». Це перший раз в історії української Помісної Церкви, що наскрізь внутрішнє питання нашої Церкви, а саме проблему обрядово-літургійну, вирішував сторонній чинник. Вирішували її у більшості латиняни, бо такий був склад комісії. Справа не в тому, як по суті рїшила комісія, а в самому факті відмови від свого права через внутрішнє роз'єднання в нашому Єпископаті.

Наша Помісна Церква, репрезентована збором своїх владик, замість захищати свою підметність і боронити свої права, далі йшла шляхом резигнації та капітуляції. Справи, про які колись рїшали помісні синоди нашої Церкви, і права, які прислужували Київсько-Галицьким митрополитам, раптово опинились у руках однієї з численних комісій Апостольської Столиці. Можна сперечатися про легітимність чи нелегітимність такої поведінки. Для дальшого буття нашої Помісної Церкви в боротьбі за її самобутність залишається важка спадщина, бо, раз відмовившись від свого права, не легко відвоювати його наново; а ті, на чію користь відмовляються, не з легким серцем спішаться повернути це право його давньому власникові, якщо до того врахувати ще віками плекані централістичні практики різних дикастерій Римської курії.

Для паралелі і для цілісного образу теперішнього становища Помісної Церкви Руси-України — колиски християнства на європейському Сході — варто згадати, що подібним шляхом котилась і доля православної Київської митрополії. З титулу своєї давности і першости вона навіть за петербурзького Священного синоду у системі т. зв. синодального правління займала ще своєрідне окреме місце, і за благословенням Київських митрополитів появлялися літургійні книги аж до вибуху першої світової війни. У Києві існувала на рівні Петербурзької та Московської академій найвища церковна школа — Богословська академія. В лоні всеобіймаючої імперіяльної Московської патріархії стара Київська митрополія зійшла тепер до периферійної провінції — патріаршої екзархії Московського патріарха, а Київського ієрарха позбавлено титулу митрополита: з митрополичих прав йому не залишилося дослівно нічого, їх узурпував собі в цілому теперішній Московський патріарх Алексєй. Закрито також Богословську Академію. Зрештою узурпувати і закрити не було важко, коли сумної пам'яті Екзарх України з ласки Москви смиренно заявляв: «Не потрібно нам теології чи філософії. Нехай кожний спасається, як уміє...»

А тим часом одна Москва (та з хрестом) «собирає» і зараз же наголом розбирає Помісну Церкву Руси-України, так само, як друга Москва,

(та з червоною зіркою) також «собирає» і наголо розбирає українські землі. «Собрала» і наголо розібрала вона й ту частину нашої Помісної Церкви — Галицьку митрополію, яка була в єдності з римським Апостольським Престолом. У становищі «обідраної сиротини» опинилася наша Церква-мати там, де її досягла довгорука Москва; але її довгорукість кінчається там, де починається вільний світ. У тому вільному світі існує Церква-дочка, і здавалося, що вона має всі шанси, і не тільки шанси, але священний обов'язок стати охоронницею та захисницею прав і справжнього самобутнього життя нашої Помісної Церкви.

Шанси справді були великі. Апостольська столиця, доцінюючи ісповідництво та мучеництво нашої Помісної Церкви, особливо її владик, розбудувала ієрархічну структуру нашої Церкви на чужині і забезпечила нашим вірним пастирську опіку, іменувавши і назначивши владик в усіх країнах поселення українських вірних. Постали нові митрополії, єпархії та екзархії, і нові ієрархи піднялися на свої престоли тільки завдяки непохитності у вірі і мучеництву Помісної Церкви на нашій рідній землі. Не американська, англійська, бразилійська чи якась інша Церква їх народили, а наша рідна Церква-мати — українська Помісна Церква. Коли це забувається, тим більше треба це нагадати.

Були також для цього сприятливі зовнішні умови, щоб наша Церква на чужині нарешті віднайшла себе у великій родині Вселенської Христової Церкви. Бо й латинський християнський світ ступив на шлях оновлення своєї душі і своєї ієрархічної побудови. Він шукав за зразками в прадавніх Помісних Церквах християнського Сходу. Надхнений східними Помісними Церквами латинський західний християнський світ побачив можливість віднови свого внутрішнього життя у Літургії, а можливість вільного росту та розвитку Церкви серед окремих народів і в окремих країнах — у застосуванні в управлінні Церквою «синодального» принципу управління шляхом перетворення не так давно посталих національних єпископських конференцій на колегіальні органи, які по своїй суті і щодо своїх прав мали б відповідати існуючим у східних Помісних Церквах синодам єпископів.

Ці прагнення знайшли свою відбитку в нарадах і документах Вселенського Собору; згадати б тільки декрети про реформу латинської Літургії і постанови про Колегію або Синод єпископів усієї Вселенської Церкви. Треба підкреслити, що й дотеперішні національні Єпископські конференції починають відогравати щораз більшу роль і перетворюються на органи, які правлять і які вирішують життєві питання своїх національних Церков. Так зване соборове начало в управлінні Церквою, перейняте від християнського Сходу, зриває з доведеним до перфекції ідолом дотеперішнього функціонерського куріального централізму та уніформізму, а саме поняття помісних церков у великій родині Вселенської Христової Церкви здобуває собі право громадянства.

Очевидно, ці всі перетворення не відбуваються і не довершуються несподівано. Вони вимагають багато терпеливості і послідовної дії всього Божого люду -- ієрархії, духовенства і мирян в усіх помісних церквах Вселенської Церкви. Це тим більше потрібно, бо є ще сили, які гальмують, а то й задумують обернути на нівець усі живі творчі процеси в лоні самої Церкви. Рим, 2700-річчя народин якого якраз святочно відзначають римляни, також не виріс одного дня. Йдеться ж про саме ясне скерування до мети і бажання «подвигом добрим подвизатися», щоб досягти задуману мету. Вислів цим прагненням дав Архієпископ Мюнхену і Голова німецької Єпископської конференції, коли у своїй проповіді під час св. Літургії у візантійсько-українському обряді в січні 1967 (з нагоди тижня молитов за єдність християн) поставив саме східню Літургію і єпископські синоди в управлінні Помісними Церквами, як вартості, гідні наслідування. З його слів вичувалося, що в нього не було найменшого сумніву, що такий Синод існує і діє в нашій Церкві. Якже прикро, конфронтуючи дійсність, признатися, що в нашій Церкві на чужині не тільки немає Єпископського синоду, але немає навіть Єпископської конференції, яка очолювала б нашу Помісну Церкву. Не існує також справжня Помісна Церква візантійсько-українського обряду. Існують тільки розкинені по світу дрібні владичтва на подобу середньовічних удільних князівств.

Часто — і треба дякувати Господу Богу, що є ще винятки — на чолі цих владичств стоять наставники, в яких вірні бачать не своїх пастирів, а чужих своєму стадові наказодавців. Вони, в душі своїй чужі духові нашої Церкви, заправляють довіренням їм стадом по своїй вподобі, а саму Церкву-дочку перетворюють у Церкву-чужаницю. Якраз це духове відчуження є причиною, що одніть нашої Церкви в розсіянні розбита, хоч існують, принаймні номінально, численні її ієрархи. Навіть якщо ці ієрархи ще зйдуться разом, як це мало місце в 1959 році в Римі і цей збір назвуть конференцією, такий збір уже не являє собою видимого знаку єдності Помісної Церкви, а тільки симуляцію чогось, що перестало існувати.

Видимим знаком декомпозиції нашої Церкви були незацікавленість і демонстративна відсутність в усіх післявоєнних зборах єпископів нашого обряду владики Пітсбургської єпархії, який порушив традиції свого передвоєнного попередника, покійного єпископа Такача, зірвавши вже й так тонкі нитки духово-обрядової єдності з Галицькою Митрополією, і припечатав відколення свого церковного стада від матірнього стада. Відчувши в собі дану з чужої ласки владу фєвдала, він забрав з собою покірні овечки і сів разом з ними у човник, шукаючи притулку в чужих, латино-американських пристанях. Кажуть, що кілька місяців тому він доплив туди, звідки почав плисти — до пристані при «вія С. Оффічії» над Тибром... Користи з цього нікому, коли сумно кінчиться бундючний шлях раболіпників і низькопоклонників. Свою «місію» вони виконують...

Декомпозиція, відчуженість і розгубленість серед окремих ієрархів нашої Церкви на чужині були причиною, що ні в підготовчій передсоборовій стадії, ні під час самого Собору вони не виступили, як одне тіло однієї Помісної Церкви. Не хочемо відкликуватися до зразків, які нам продемонстрували єпископати великих церков великих народів.

Перед нами об'ємисте видання — документація грецьких мелхітів п. н. «Греко-мелхітська Церква на Соборі» французькою мовою, що появилось друком в Лівані, в січні 1967. У книзі формату великої вісімки на 534 сторінках зібрані тільки важливіші матеріали, статті і документи, які свідчать про діяння Греко-мелхітської Церкви перед, під час і після Собору. Переглядаючи цю книгу і знайомлючись з її змістом, стає болісно і соромно. Бо при кожній главі, при кожній проблемі, а то і при кожному реченні мимохіть мучить питання: якими ж були спільно заплановані та спільно проведені діяння нашої Візантійсько-української чи Греко-руської Церкви? Така книга ще не появилася, а як появиться колись, ледве, чи все там зібране зуміє розвіяти сумніви. Якщо зупиняємося на свідченнях книги Греко-мелхітської Церкви, то тому, що ця Помісна Церква багато в дечому нагадує нашу Церкву на чужині. Ця Церква — східня, належить до спільної з нами обрядової групи і з'єдинена з Римським Апостольським Престолом. Вона розсіяна в багатьох країнах світу — в Єгипті, Судані, Лівані, Сирії, Ізраїлі, Йорданії, Бразилії, Сполучених Штатах Америки. Це — країни, відділені державними кордонами, навіть колючими дротами, але Греко-мелхітська Церква живе в них як чисельно незначна меншість серед чужого по вірі моря в найрізноманітніших системах державного правління. Вона нараховує коло 450 тисяч вірних, отже майже стільки, скільки вірних нашого обряду живе у США. Вона нараховує сьогодні 24 владик, отже приблизно стільки, що й наша Церква на чужині, коли врахувати і тих, які вже відчалили від своєї матірньої пристані і причаляють в латинські (щодо змісту і духу) і чужонаціональні (щодо піднесених прапорів) пристановиська. Греко-мелхітська Церква бідна; її ієрархи не можуть дозволити собі на те, щоб (як колись волхви зі Сходу), їдучи на Захід, приносити золото в дарі; а кадило в жертву приносять тільки у своїх храмах. Світ за дві тисячі років змінився: тому й залишають труд нести в дарі і золото, і кадило західнім волхвам. Світ змінився ще й тому, що сьогодні приносять у дарі золото та кадило не Богому й святому, а мирському, чужому, а часто і собі самому...

Греко-мелхітська Помісна Церква бідна; зате вона багата на інші харизми — на свідомість власної гідності, однодумність та спаяність своєї ієрархії і на мужність. Тому глава Греко-мелхітської Церкви патріярх Максим IV може спокійно засвідчити перед світом у своїй передмові до названої документальної книги: «На Вселенському Соборі Ватиканському II... наша Греко-мелхітська католицька Церква відіграла роллю, якої не можна було не зауважити, ... громадська

думка в загальному не щадила нам визнання, підкресливши в нашій ієрархії — без уваги на відносно обмежену кількість наших вірних і на важкі обставини, в яких відбувається наше служіння — мужність її виступів, оригінальність її богословської думки, духу її спільнотної свідомості і запал, з яким вона взялася студіювати проблеми, поставлені перед Собором, щоб дати в нього найкращий вклад, на який вона могла спромогтися...

«Раціі тієї замітної ролі, яку відіграла наша Церква на Соборі, — продовжує патріарх Максим IV, — треба шукати в благодатних елементах нашого покликання... наша думка жила не виключними джерелами західної думки, але завжди вглиблювалася в живий й животворний джерела християнської істини... пізнані і переживані в Літургії, де згущена вся католицька думка православ'я, і яку (Літургію) ми старалися зберегти чистою та вільною від усяких гібридських деформацій. Наша Літургія напевно зробила нам велику послугу. Ми завжди відмовлялися від латинізації, навіть у час, коли латинізація являла собою титул слави, знак прогресу, знамено еволюції і духової ширини. Ми завжди хотіли бути самим собою, без якогось недоцінювання вартостей іншого, але також без комплексу меншевартості... До причин нашої глибокої дії на Соборі треба також зарахувати нашу спаяність, цю єдність між членами нашої ієрархії, яка працювала колегіально як синод...»

Стільки патріарх Максим IV. А в нотатці до підготовчих соборових праць, де згадується про те, що 18 червня 1959 голова передпідготовчої комісії, кардинал Тардіні, звернувся письмово до кожного католицького єпископа, щоб подав свої погляди, поради і думки щодо соборових проблем, автор нотатки відмічає: «Замість відповідати індивідуально, члени греко-мелхітської ієрархії уважали доцільнішим дати спільну відповідь...» Для цього скликано Синод єпископів вже при кінці серпня 1959, який у цілому був присвячений питанням майбутнього Вселенського Собору. Автор закінчує свою нотатку: «Греко-мелхітська ієрархія завжди діятиме ось так — синодално, колегіально».

Отже реасумуючи все, треба сказати, що силою цієї малої Греко-мелхітської Помісної Церкви були: глибина богословської думки, свідомість церковної та обрядової єдності, Літургія, чистота східного обряду. А силою ієрархії — тісна спаяність, єдність між всією ієрархією, синодалність і колегіальність.

Наша Церква була б щаслива і могла б спокійно дивитися у своє майбутнє, якби її Первоієрарх і Глава Єпископського збору у вступному слові до «Книги днів нашого Єпископату на Вселенському Соборі» (може, колись така книга появиться) міг написати подібні слова.

Знаємо, що нам відповідять: не можна порівнювати нашої Церкви з Греко-мелхітською, бо ця, мовляв, в іншій ситуації; вона має з давен-давна свій Синод єпископів, вона має також визнані Апостольським Престолом права патріархії, вона має свого патріарха. Такі по-

яснення ніяк не переконливі. Не йдеться про назви, йдеться про зміст. Історичні документи незаперечно стверджують, що Церква Руси-України, Київсько-Галицька митрополія та її первоієрархи, мали всі елементи і всі права Помісної Церкви. У своєму правлінні вона була цілковито автономною та незалежною і тільки як частина Вселенської Христової Церкви зберігала свою молитовну єдність чи з Вселенським Царгородським патріярхом та іншими патріярхами Сходу, чи з Римським Апостольським Престолом. Правда, цей статус нашої Помісної Церкви в історії часто порушувалося. Царгородом, а пізніше Москвою — в ім'я імперіяльних церковних амбіцій, Римом, чи точніше куріяльним правлінням Римської Церкви, — в ім'я доктринерського централізму і в ґрунті невірною поняття єдності та вселенськості, панівного ще до недавня уніятизму. Через цей зовнішній тиск і ще більше через внутрішню розгубленість, слабкість та податливість окремих ієрархів нашої Церкви в різних історичних епохах її самотнє життя розхитувалося.

Але врахувавши навіть усі ці слабості та недоліки, перед і після Вселенського Собору заіснувала сприятлива нагода, щоб віднайти себе та стати собою і закріпити себе як самотню Помісну Церкву, щоб цим способом рятувати себе від мізерного животіння та відумирання. Як уже згадано, сам Собор переосмислював розуміння, що таке Церква взагалі, яка її істота в самій її душі і яка її видима зовнішня побудова.

А вже особлива, просто Промислом Божим дана нашій Церкві, нагода заіснувала у хвилину, коли на другій Соборовій сесії появився серед соборових отців Первоієрарх нашої Церкви — митрополит-архієпископ Кир Йосиф. Появився не з тими чи тими титулами, що їх заслужено чи незаслужено дарують люди людям, а з печаттю на душі і на тілі в'язня Христа ради і ісповідника віри — своєї власної і своєї Церкви.

Першу статтю з циклу «Собор, який для нас не відбувся», ми закінчили таким ствердженням:

«А вже особлива, просто Промислом Божим дана нашій Церкві нагода заіснувала у хвилину, коли на другій Соборовій сесії появився серед соборових отців Первоієрарх нашої Церкви — митрополит-архієпископ Кир Йосиф. Появився не з тими чи тими титулами, що їх заслужено чи незаслужено дарують люди людям, а з печаттю на душі та на тілі в'язня Христа ради і ісповідника віри — своєї власної і своєї Церкви».

Зараз же на початку другої Соборової сесії, 11 жовтня 1963, соборові отці, а слідом за ними весь християнський світ, були свідками публічного виступу українського Первоієрарха. Собор ще й далі був зайнятий центральною проблемою — визначенням істоти Церкви. Отці Собору шукали шляхів, як серед різних богословських поглядів та шкіл дати таку візію Церкви, що можливо повно і всебічно відзер-

калювала б у гармонійній синтезі характер та природу Христової Церкви згідно з волею її Божеського Засновника.

Український Первоіерарх, Кир Йосиф, поставив у зв'язку з цим наскрізь конкретне прохання до соборових отців, а саме — піднести українську Помісну Церкву до рангу патріярших церков. Можливо, що незорієнтовані та привиклі до штампового мислення про природу та зовнішню побудову Христової Церкви не схопили суті самого виступу і поставленого прохання-пропозиції. В наших очах слово українського Первоіерарха має далекосяжне значення.

Насамперед це слово — пропозиція на Соборі формально та урочисто надати патріярші права українській Церкві — впливало з глибокого розуміння природи Церкви так, як воно різьбилося від початків її історичного буття, і так, як його розумів і посьогодні розуміє весь християнський Схід. У своїй зовнішній побудові Церква — це спільнота багатьох родин, взаємно пов'язаних вузлами св. Тайн та взаємолюбови, спяних таїнственно Духом Святим. Усі родини — це не наче сестри у вселенській сім'ї великого Христового стада. Вони визнають єдність у союзі миру, вони визнають найвищу владу у великій сім'ї, яку здійснюють Апостольський збір, очолений св. Петром, та його переємник — Вселенський єпископський збір із своїм головою Римським Архієреєм. Але одночасно всі родини вселенської Христової сім'ї живуть своїм власним самобутнім життям. Вони черпають життя з вселенськості, але й вони дають також життя тій же вселенськості. Уживаючи модерну термінологію, скажемо, що вони є не тільки постійними відборцями якоїсь всемогутньої та всезнаючої централі, але також і доставцями життя для всіх інших родин та всієї вселенської сім'ї. Бо Церква — це не м е х а н і з м, а живий о р г а н і з м.

Формальне та урочисте зарахування української Церкви, конкретно Київсько-Галицької митрополії, до ряду патріярших церков було б доказом отого справжнього розуміння вселенськості Христової Церкви. Саме за те йшли пересправи на Ватиканському Соборі. Бо в наслідок історичних роздорів та роз'єднань притемнилося розуміння вселенськості; задивлення ж у деякі, в минулих століттях панівні, світські структуральні зразки привело до закріплення переяскравленого централістського мислення, якщо мова про характер та побудову Церкви, — мислення, небезпечного тим, що живий організм Божої установи, Церкви, перетворюється в штучний механізм (нехай він і справно функціонує) на подобу наскрізь земських світських установ.

Вимога зарахувати українську Церкву до ряду патріярших церков лежить також на лінії сучасних екуменічних прагнень усього християнського світу, бо уніформістські щодо змісту та централістські щодо структури тенденції в панівних колах латинської Церкви були і є каменем спотикання на шляху до повернення церковної єдності.

Ось, що пишеться до цієї проблеми в цитованій уже документарній праці «Греко-Мелхїтська Церква на Соборі»:

«Церква має в собі щось із монархії, а саме через свого єдиного Главу, яким є Христос, і через свого першого пастиря між людських пастирями, яким є Римський єпископ. Вона має щось з олігархічного, коли розглядати малу кількість тих, хто в ній виконує владу. Вона має також щось з демократичного через царське священство своїх вірних і через апостольське посланництво, доручене всім своїм членам. Але, висловившись точно, вона не є нічим з цього всього окремо і вона є цим усім, разом узятим. Христос бажав мінімуму зовнішньої установи, навколо якої Церква мала розвинути свою діяльність — залежно від осіб, часу та місця. Ця різnorodність, принагідна по своїй природі, може знову неозначено розвиватися, залишаючись поза незаторкнутим ядром установи, яку бажав її Божеський Засновник. Правдою є, що християнський Схід у загальному прийняв більше демократичні та децентралістичні форми організації, коли Захід крок за кроком скеровував себе до форм, які радше нагадують абсолютну монархію, і в напрямі майже тотальної централізації всієї влади та юрисдикції в руках одного Римського єпископа. Ці всі форми організації є легітимні, однак при умові, що вони шанують Боже встановлення Церкви. Наприклад, перенаголошення демократичних та відосередніх форм аж до крайности може довести до заперечення всієї центральної влади і до встановлення абсолютно самостійних помісних церков — із шкодою для єдності, що її бажав Христос. З другого боку, перенаголошення монархічного та централістського елементів аж до крайніх меж неухильно доведе Церкву до перетворення її в наскрізь людську і зовнішню установу, підпорядковану одному керівникові, від якого всі інші йому підпорядковані керівники отримують свою владу та доручення шляхом тривалого або принагідного відрядження. Якраз оте зсковзнення Католицької Церкви до форм індивідуального автократичного правління повинно бути виправлене Вселенським Собором. Це виправлення є конечне, якщо бажаємо, щоб наш християнський Схід, з своїми особливими формами організації та внутрішнього правління, не був у католицизмі чимось чужим, якимсь винятком, насилу толерованим, або якоюсь ласкавою концесією, хоч еклезіологічні поняття цього Сходу наскрізь апостольські. Це виправлення є також конечне, якщо бажаним є продовжування діалогу з православ'ям і протестантизмом. Особливо православ'я відмовляється від того, щоб у перерості (гіпертрофії) римського першества бачити нормальну еволюцію первісного ядра, покладеного Спасителем у Божеське встановлення Церкви; воно, православ'я, оскаржує папство в привласненні собі влади або в наслідок честилюбства, або людських інтересів...» («Греко-Мелхїтська Церква на Соборі», стор. 96—97).

Поставлена українським Первоієрархом пропозиція формально та урочисто визнати за Київсько-Галицькою митрополією титул та пра-

ва патріаршої Помісної Церкви лежить, як бачимо на лінії справжнього вселенського розуміння природи Церкви; ця пропозиція дуже чітко впливає з східнохристиянського церковного мислення і, нарешті, вона характеризується екуменічним звучанням у перспективі майбутнього з'єднання всіх християн.

Однак, крім богословсько-еклезіологічного та екуменічного аспектів, справа визнання за українською Церквою патріаршого титулу та прав має також своє історичне обґрунтування. Зацікавлених цим питанням відсилаємо до багатой літератури з цієї теми, з якої видно, що Київська митрополія вже від початку свого існування користалася правами та привілеями справжньої, в своєму внутрішньому правлінні цілком незалежної, Помісної Церкви. Вистачить нагадати перші віки християнства на Русі-Україні, де виразно видно, що первоієрархи нашої Церкви намагаються стояти осторонь церковного спору, що виник між Римом і Візантією, потрактувавши його як своєрідне льокальне явище між двома помісними церквами, як також і в дальшому ці первоієрархи зберігають та захищають для своєї митрополії повноту вільного діяння і зв'язків з різними помісними церквами Вселенської Христової Церкви. Історія т. зв. унійних соборів, зокрема Фльорентійського Собору, дає виразне свідoctво, що українська Церква у виді Київсько-Галицької митрополії користувалася всіма правами а в т о к е ф а л ь н о ї Церкви (отже наділеної повними правами Помісної Церкви) у Вселенській Христовій Церкві. Саме з цього історичного факту зрозумілим — і не тільки зрозумілим, але згідно з канонічним правом л е г і т и м н и м — є Берестейський Собор з 1596 року. Ієрархи Київсько-Галицької митрополії, будши представниками Помісної Церкви, могли вільно рішати про привернення єдності, не тільки опираючися на євангельську волю Христа та богословські засади, але також на правово-канонічні принципи, обов'язуючі у Вселенській Христовій Церкві. Уся бурхлива епоха перед і після Берестейського Собору, хоч супроводжена болочими та трагічними випадками, все ж таки дає світлі докази суверенного мислення і суверенної дії. Навіть соборовий унійний акт, заключений між Апостольським престолом і ієрархією Київської митрополії є в канонічному розумінні не якимсь підкоренням, але домовленням про привернення церковного миру в союзі любови, тобто привернення єдності між римським Апостольським престолом і Помісною Церквою України та Білорусії. Якщо взяти до уваги територіяльне розчленування нашої батьківщини в 16—17 стол., якщо врахувати всі втручання сторонніх сил — церковних та політичних, якщо зважити, що в ті століття наш народ був у цілому безпідметним, тоді вся епоха Берестейського Собору постане перед нашими очима як спроба принаймні на церковній ділянці заманіфестувати свою волю самим рішати про справи свого власного життя.

Дальші сміливі концепції — чи з боку православних, чи католиків однієї Київської митрополії, без уваги на те, чи походили вони від

митрополита Могили, чи митрополита Рутського — виходили якраз з факту помісности української Церкви та її повної підметности в стосунку до інших помісних церков. На цьому ґрунті народилась у 17 стол. думка, щоб у порозумінні з Апостольським престолом закріпити фактичне та історичне становище помісности української Церкви формальним визнанням за Київсько-Галицькою митрополією, як колискою християнства та Церквою-Матір'ю на просторі європейського Сходу, канонічного статусу патріяршої церкви. Сама ідея патріярхату Київсько-Галицької митрополії була диктована також міркуваннями і турботами за дальшу долю української Помісної Церкви. Наша Помісна Церква стояла під сильним тиском Московської патріярхії, яка, опершись на політичну силу Московського царства, виявила виразні тенденції нівелювати окреме самобутнє життя Київської митрополії разом з намаганнями політично підкорити українські землі. З другого боку, наша Помісна Церква опинилась тоді також під тиском польського католицизму, який у своїх уніформістських латинізаторських та централістських намаганнях бачив своє посланництво на європейському Сході. До речі, треба нагадати, що такі намагання, що випливали з безконцепційности про святу, соборну й апостольську Церкву або з невірної концепції про неї, були в той час панівними в латинському християнському світі і знаходили підтримку в центральному управлінні Апостольської столиці в су-переч відповідним численним заявам римських вселенських архи-реїв.

Крім еклезіологічного та історичного аспектів, питання піднесення української Помісної Церкви до гідности патріяршої Церкви має ще особливий моральний аспект. Це — аспект незвичайно важливий якраз при розгляді церковно-релігійних питань. Прикро, коли нехтують моральним аспектом або порушують його в ляїцистському світі в різних ділянках життя — громадського, національного, політичного. Болюче і цілком не зрозуміло, коли моральним принципом легковажать у житті Христової Церкви.

Поставленням справи патріярхату української Помісної Церкви на другій Соборовій сесії соборові отці, а після закінчення сесії всі ті, хто не може пройти мимо цієї справи, опинилися перед великою історичною пробою. Бо, поперше, Помісна Церква, яка просить про визнання їй патріяршого статусу, є в усіх своїх членах — насамперед у своїй ієрархії, духовенстві та мирянах — Церквою-ісповідницею і мученицею. Ця Церква не привласнює собі цих прав ні підступом, ні підкупством, ні політичним насиллям — бо й таке мало місце в церковній історії; при цьому зацікавленим читачам рекомендуємо простудіювати дані про виникнення Московської патріярхії. Подруге, наша Помісна Церква присуджена на ісповідництво та мучеництво значною мірою також і тому, що в свій час не вирішено її патріяршого статусу і не поставлено греблі проти всіх сторонніх зазіхань на неї, як на якусь своєрідну церковну «terra nullius».

Український Первоієрарх, Кир Йосиф, який пам'ятного історичного дня — 11 жовтня 1963 — промовляв не тільки від себе, але від усіх живих і в першу чергу від замучених ієрархів української Помісної Церкви, від її всіх вірних, не бажав нічого для себе. Він бажав визнання, ісповідництвом з а с л у ж е н о г о, статусу своєї Церкви, навіть не як нагороди, а як допомоги та рятунку перед насильним присудженням її на смерть. Допомоги та рятунку, щоб випробована важкими ударами Церква могла перетривати лихоліття і зберегти свою правдиву вселенську Христову віру.

Покищо справа патріархату овіяна мовчанкою.

Нам менше болить те, що про неї мовчить центральне римське куріальне управління. Ми навіть не дивуємося, що компетентні особи в Східній конгрегації в роді різних більших чи менших монсіньйорів не скривають ворожости до української Помісної Церкви і до її прагнень оформити себе повністю як самобутня Київсько-Галицька патріархія. Нас на правду не зворушують листи апостольських делегатів, розіслані за наказом курії до різних українських ієрархів у різних країнах світу. Це все, історично беручи, не нове; це все щодо нашої Церкви вже було; це все зафіксоване та збережене в різних документах. Це все, хоч як воно болюче, свідчить тільки про те, як важко вирватися людям — навіть високим церковним достойникам, поставленим на відповідальні пости — з оков невілнничого мислення минулих століть; як важко дати, у вирішуванні справ, моральним засадам перевагу над світськими, політичними (при цьому ілюзійними) раціями; як важко «служити Богові замість мамоні».

Нам важче зрозуміти деяких наших ієрархів, які уважають себе і які є найвищими служителями таки нашої, української Помісної Церкви; нам важко зрозуміти їх, коли вони пливають у фарватері несумісних директив доведеної до перфекціонізму куріальної системи. Ми хотіли б бачити в них речників та оборонців прав нашої рідної Помісної Церкви. Бо боротьба за права цієї Церкви, в тому числі також і боротьба за її патріарший статус, не є виявом якогось церковного егоїзму чи загумінкових амбіцій, не є навіть справою самого патріаршого титулу; це — змагання за вірне розуміння вселенськості Христової Церкви, отже — за зрозуміння її істоти та природи. Це — змагання за промощення шляху до того, всіма з тугою очікуваного, з'єдинення всіх християн в одній Христовій вівчарні. Словом, змагання за справжній, а не за якийсь почесний, патріарший статус української Помісної Церкви є не тільки українською церковною проблемою; це — проблема вселенського християнства. Для нас, українських християн обох віровизнань — православного та католицького, це — також справа повного віднайдення своєї християнської душі в душі великих східних святих Отців та Учителів Христової Церкви. Справа віднайдення своєї власної душі й одночасно справа дальшого здорового християнського життя у великій сім'ї Вселенської Христової Церкви.

Питання українського патріархату, як його публічно поставив на Соборі Первоієрарх української Церкви, кинуло нове світло на зовнішню будову Церкви згідно із східним християнським розумінням. Бо патріархат — це оборона перед небезпекою крайнього централізму; це — також привернення належного місця Єпископському зборіві в управлінні Вселенською Церквою; це — також визначення належного місця, посланництва та відповідальності «царському священству», яким є миряни в таїнственому Христовому тілі; це — також обряд, традиції, богословія; одним словом, це — квітуче живе багатство замість мертвого дирижизму.

Відрадним явищем після пам'ятної дати 11 жовтня 1963 було те, що миряни української Церкви — ті в чужих країнах, бо про тих на рідних землях не доводиться говорити — сприйняли питання патріархату як своє власне. Сталося щось подібне, як давно на Єфезькому Соборі, коли християнський люд підхопив соборове проголошення «Богородиця — Теотокос». Підхопив не тому, що був ознайомлений з усіма нюансами богословського вчення, а тому, що вичув усіма фібрами душі важливість й істину самого питання. У богословії говориться про т. зв. змісл віри у вірних. Цей змісл віри часто буває вказівкою, і до нього варто прислуховуватися, бо він відіграє велику ролю в розвитку, поглибленні та правдивому розумінні об'явлених християнських істин. Приглушувати цей змісл віри чи засуджувати його на мовчання однозначне з умертвлюванням незбагненого духового життя в Христовому організмі. Отже, коли тисячі, а то й мільйони, українських вірних уважають справу самотності своєї Помісної Церкви та її право на патріарший статус чимось природним, християнським і вселенським-католицьким, тоді вони мають право очікувати від тих, хто вважає себе пастирем в їхній Церкві чи відповідальним за окремі ділянки життя в церковному римському управлінні, — очікувати повного респектування свого власного «сензус фідей» (зміслу віри). Забороняючи вияв отого зміслу віри, знецінюючи його та нехтуючи ним, можна також знецінити або навіть і вбити частину життя самої Вселенської Церкви.

Нас дивує, що сьогодні керівники римських дикастерій, а за ними виконавці їхніх директив у нашій Помісній Церкві, не добачають того, що питання прав Помісної Церкви, в тому числі й питання патріарших прав української Помісної Церкви, є змаганням за справжній католицизм, змаганням за права та свободу Божого люду і Божих дітей у Вселенській Христовій Церкві; що це — боротьба за збереження нашого «православного благочестя», як висловлювався Слуга Божий Андрей; що це — боротьба за повноту, а не за якусь мертву літеру в законі. Справа не тільки в історичних міркуваннях чи в канонічних мінливих формулюваннях, а в призабутій еклезіологічній ідеї.

У ватиканських архівах посьогодні зберігається (під роком 1887) небувалий на той час щодо змісту лист російського мислителя та ен-

тузіяста християнської єдності, Владіміра Соловйова. Лист написаний до хорватського єпископа Штросмаєра. Соловйов дає оцінку стану роз'єданого християнського світу і деякі сугестії, як такому станові зарадити. Перше його ствердження, яке характеризує віру Східної Церкви, може звучати навіть парадоксально. Він твердить: «Віра Східної Церкви в цілому є православна і католицька...» Ставлячи таке ствердження, Соловйов очевидно мав на гадці віру Божого люду, отже отой внутрішній змісл — відчування та вияв віри у віруючих люде; він застерігається, що тут не йдеться про вчення окремих православних богословів, яке може бути помилковим та некатолицьким. Далі, Соловйов вказує на те, що багато непорозумінь постає через помішання понять про владу папи, як наслідника апостола Петра. Крім дорученої апостолові Петрові влади пасти «овець та агнів» в усій Христовій Церкві, він, папа, має також виразно адміністративну владу як патріярх латинської Західної Церкви. Докладне розрізнення цих окремих щодо своєї природи форм та змісту влади є передумовою для того, щоб забезпечити автономність церков християнського Сходу і полегшити замирення між Сходом і Заходом. Отже для церковного з'єдинення не вистачає тільки гарантування та респектування східного обряду. Потрібне визнання в усіх церквах Сходу церковного управління своїми власними законами, без втручання в це управління адміністраційних чинників латинського патріярха Заходу.

На жаль з думок В. Соловйова залишився тільки... документ в архіві.

Є ще другий документ. Коли після «третього поділу Польщі» помер останній митрополит Київський і всієї Руси, Ростоцький, і коли царська Росія почала проковтувати частини цієї митрополії, папа Пій VII відновив у 1807 році колишню Галицьку митрополію, як давнє прибіжище для київських митрополитів у час наступів на українську Церкву. Своєю буллею папа визнав за галицькими митрополитами всі ті права, які колись папа Климентій VII визнав за київськими митрополитами. Між цими правами були не тільки гарантії для збереження чистоти обряду та власного, за своїми законами встановленого, церковного управління, але також і такі права, як от право вибирати, іменувати, висвячувати і призначати на окремі єпископські престולי владик-єпископів. Але й ці права були призабуті впродовж короткої (бо тільки столітньої) історії відновленої Галицької митрополії; призабуті не намісниками апостола Петра на римському владичому престолі, а їхнім церковним управлінням при допомозі та підтримці таки нашого єпископату.

Замість справжніх, живих прав залишилася папська булла в історичних архівах.

Кажуть, що історія є вчителькою життя. Якщо це правда, ми нагадуємо цю історію. Бо й сьогодні наша Церква опинилася в подібному становищі. Хочемо вірити, що, коли історія і не навчить, і не випра-

вить, вона принаймні відкриє очі вірним чадам нашої Церкви на справжнє становище української Церкви-дочки на чужині.

Після пам'ятної дати 11 жовтня 1963 здавалося, що формальне та урочисте визнання патріаршого статусу для української Помісної Церкви — це тільки питання часу. За таким розвитком промовляли богословсько-еклезіологічні, історичні і моральні рації. Що більше, здавалося, що й Апостольська столиця доцінює ці всі даності, бо два місяці пізніше, 23 грудня 1963, Св. Конгрегація для Східної Церкви видала заяву наступного змісту:

«До сумніву, чи Львівського українського Митрополита належить уважати Верховним Архiepіскопом згідно з нормою Апостольського листа від 2 червня 1957 (канони 324—339), яке зачинається словами „Для святости духовенства“, Священна Конгрегація для Східної Церкви переконана, що треба відповісти „а ф і р м а т и в н о“). Вселенський Архiepірей Павло, Божим Промислом Папа VI, ласкаво зволив підтвердити саме цю відповідь і звелів, щоб ця заява набрала сили публічного права». (Заяву опубліковано в офіційній Апостольській столиці «Акта Апостоліце Седіс», том 56, рік 1964, стор. 214).

Цією заявою тільки підтверджено фактично і формально існуючий з давен-давна правно-канонічний статус Київсько-Галицької Митрополії, як окремої, від будь-яких патріархів незалежної, Помісної Церкви, первоієрархи якої користуються правами та привілеями патріархів.

Було б логічним, і цього очікували від своїх ієрархів на чужині українські миряни, якби всі ієрархи Церкви-дочки, спираючись на це додаткове вияснення, сприйняли це вияснення в повноті його історичного та правно-канонічного змісту; якби вони об'єдналися в своєму єпископському синоді під керівництвом Верховного Митрополита-Архiepіскопа і закріпити єдність нашої Помісної Церкви. На практиці це означало б залишення типово західної латинської ієрархічної структури Церкви, в якій кожний ієрарх безпосередньо зв'язаний з куріальними правліннями Апостольської столиці, і повернення до своїх рідних східних форм, де речником і репрезентантом Помісної Церкви перед Апостольською столицею є первоієрарх Помісної Церкви, патріарх або верховний архiepіскоп-митрополит. На жаль, це не сталося, зате почалися різні — видимі і невидимі — ходи, щоб не допустити до ієрархічної побудови української Помісної Церкви в душі східних християнських та українських традицій і в душі східного церковного права. Цілий ряд владик рішили, що для них вигідніше і, може, більше «по-католицьки» бути підпорядкованими одній з римських куріальних дикастерій, у даному випадку Конгрегації для Східної Церкви, ніж своєму власному верховному архiepіскопові-митрополитові. Найбільш відоме пояснення, яке «переконливо» обороняють всюди — перед своїми і чужими — близькі тим ієрархам кола ОО. Василіян, які самі є виїняті з-під влади ієрархії своєї рідної Церкви, а підпорядковані

куріяльному правлінню, отож це пояснення є таке: влада верховного архієпископа-митрополита стосується тільки матеріних земель Київсько-Галицької митрополії; поза українськими землями, тобто в країнах поселення вірних української Церкви, ця влада не дійсна. Аргументація йде ще далі: ми, мовляв, за український патріархат, але на Україні; поза Україною навіть новоименований патріарх не мав би жадних прав до Церкви-дочки.

Отже ми опинилися в парадоксальному становищі: український католицький верховний архієпископ-митрополит чи навіть патріарх не міг би виконувати своєї церковної пастирської влади в Церкві-матері, бо цьому єдинодушно противляться російський Кремль і Московська патріархія. Над вірними, дітьми цієї Церкви, які в силу різних умов опинилися поза межами Київсько-Галицької митрополії, але які душею зв'язані з Церквою-матір'ю, над цими вірними не може виконувати свого найвищого пастирського посланництва верховний архієпископ-митрополит, бо цього не бажають собі свої навіть рідні владика і свій, знову ж таки рідний монаший чин. Застерігаємося, що нам йдеться тут не про особи, отже не про те, як називається чи називатиметься український верховний архієпископ-митрополит. Нам йдеться про саму концепцію ієрархічної побудови нашої Помісної Церкви. Бо цю концепцію словами і ділами заперечують таки власні діти і то ті, яких Господь поставив пасти Церкву Божу. І тим знищують єдність нашої Помісної Церкви. Відлучивши Церкву-дочку від Церкви-матері, приготовляється ґрунт для поступового зануку і відумертя української католицької Церкви в країнах поселення наших вірних.

З прикрістю доводиться посилатися на приклад російської Церкви з Московським патріархом на чолі. Ця Церква має свої Церкви-дочки в усіх країнах світу. Її ієрархи, залежні від Московського патріарха, резидують і пасуть своє стадо на всіх континентах, у країнах, політичні системи яких наскрізь суперечні з політичною системою новітньої Росії. Ієрархи Російської Православної Церкви резидують сьогодні й у Відні, і в Берліні, і в Бельгії, і в Сполучених Штатах Америки і разом із своїм церковним зверхником у Москві творять один єпископський Синод і одну російську Церкву. Тому не можна дивуватися словам одного українського православного священика, zesланого на тяжкі роботи, коли він у журбі за долю української Церкви з боєм признавався своєму українському католицькому співбратові: «Ця наша старша сестра (розумій — російська Церква) зажене нас, українську Церкву, до гробу».

Гірше те, що гробокопателами української Церкви були колись і бувають тепер її власні діти.

Українські миряни непокояться тим, що їхнє прив'язання до своєї рідної Церкви, їхня любов до свого рідного обряду, до своїх церковних традицій і їхня вірність католицькій Церкві, а нарешті їхнє за-

душевне бажання визнати за їхньою рідною Церквою статус патріяршої Церкви, натрапляють і в своїх архипастирів, і в центральному куріальному правлінні на неприхильне, чи навіть вороже, ставлення. Для українських мирян справа патріярхату, подібно як і справа Богослуження, обряду, ікони, календаря, церковних постів — це щось, що можна б, по думці т. зв. містеріології, назвати «смейон»-знаком. Живим знаком їхньої прабатьківської віри, їхнього тисячолітнього християнства, їхнього власного християнського життя. Коли хтонебудь відбирає цей знак чи навіть викпиває його, то це однозначне з відбиранням права на власне, багатовидне християнське життя у вселенській християнській сім'ї. Все те, оті знаки східного християнства у Вселенській Христовій Церкві, не відлучне від символу самої віри.

За повноту символу християнської віри переносять українські католицькі вірні на широких просторах російсько-більшовицької імперії і (а це ще болочіше) тут в т. зв. вільних країнах гонення та кпини-наруги. Можна наказами і розпорядками принагідної влади знищити ці «смейон»-знаки української християнської віри; можна знищити ікону, викинути з церков іконостаси; замість староукраїнської можна впровадити, наприклад, китайську мову; можна, не мислячи, наказом-розпорядком (байдуже чи такий наказ легітимний) вирішити календарну проблему; можна викинути з Божого храму плащаницю; можна розпорядком вирішити питання постів у східній українській Церкві (не входимо, чи законні розпорядки, якими підважуються рішення провінційних соборів, а, може, й викреслюються відомі слова євангелії про «молитву і піст»).

Але разом з цими «можна», що їх практикують деякі пастирі, можна на правду підірвати саму віру, саму її істоту. Ті, хто це практикують — без уваги на те, чи вони сидять на владичьих престолах, чи в центральному куріальному правлінні, — повинні такі призадуматися над знаменними словами, які на початку нашого століття писав великий святець і католицький екзарх Росії, російський патріот і подвижник та ісповідник віри Леонид Фйодоров:

«У самосвідомості східної людини — християнина, мохаммеданина чи поганина — не до подумання розділення між обрядом і вірою. Якщо східній християнин ісповідує свою віру, яка виявляється у зовнішньо-обрядовім Богослуженні, тоді він завжди віритиме у свій обряд, як частину своєї віри...»

І далі він пише: «Щоб жити духом Христовим, духом вселенської Церкви нам не треба брати практики інших провінційних латинських церков... Нам вистачить тільки прислуховуватися до голосу вселенських архиєреїв і вселенських Соборів, як виразників духа вселенської Церкви. Ми не якісь блудні сини, але возлюблені діти Обручниць Христової. Ми повинні жити так, як живе кожна відділена Помісна

Церква... Я потребую нашого обряду в ім'я вселенської католицької ідеї Церкви...»

Так писав 60 років тому у своїх міркуваннях про становище східного християнства у вселенській Христовій Церкві, задивлений в образ можливого з'єдинення всіх святих Церков, росіянин — католик східного обряду, вихованець єзуїтів, пізніше ісповідник віри. Писання його напевно зберігаються у ватиканських архівах, але зміст його писань залишився, мабуть, «неважливим», а, може, «неприємним» чи навіть «небезпечним», також для теперішніх «кормчих» і «підкормчих» у центральному куріяльному правлінні.

Ні 60 років найновішої історії Христової Церкви, ні останній Вселенський Ватиканський Собор, ні ісповідництво східних християн (католицьких і православних), ні новими ідеями окрилений екуменічний рух, словом, ніщо не змінило мислення та діяння центрального куріяльного правління в Римі і такого ж мислення та діяння російських режимово-православних можновладців у стосунку до української Помісної Церкви. Деякі документи в архівах римського куріяльного правління з-перед 60 років читаються якби вони були хронікою щоденних подій наших днів.

Під датою 4. 11. 1907 записана розмова Леоніда Фйодорова з Сергеем Дімітрівичем Сазоновом, царським послом при Ватикані, пізніше міністром закордонних справ царської Росії. Сазонов запропонував Леониду Фйодорову, тоді ще студентові теології, ні більше ні менше, а стати католицьким священником латинського обряду в Росії. Сазонов заявив Фйодорову, що царський уряд хоче протидіяти двом небезпекам: Перша — це небезпека унії, тобто католицизму східного обряду, якому патроную митрополит Андрей Шептицький, а друга — небезпека польонізації. З цих причин російський уряд готовий підтримати творення російської католицької Церкви латинського обряду, в якій знайшлося б щонайбільше кілька тисяч росіян, що не було б небезпечним для царського режимового православ'я. Забезпечивши цих росіян-католиків латинського обряду священниками-росіянами, можна б запобігти їхньому ополячуванню. Щобільше, це було б навіть побажанням, щоб довести, що католицизм — це латинство, а православ'я — справжній християнський Схід. Ідея справжньої Вселенської Христової Церкви була б у цей спосіб на віки погребана, а католицька Церква перестала б бути притягаючою силою для всіх християн різних обрядів, як істинно єдине ядро святої, соборної, апостольської Церкви згідно з волею Христа.

Леонид Фйодоров протиставив такій офіційній російській концепції ідею з'єдинення шляхом допущення східного обряду для росіян-католиків. Відповідь Сазонова цитуємо дослівно:

«Это никому не нужно, этого никто не спрашивает, все равно это ведет к латинству... Что вы думаете, разве мы враги самим себе? Раз-

ве ми не розуміємо, що така унія буде органом пропаганди у к р а ї н о ф і л ь с т в а?» (Підкреслення наше — І. Г.).

Велика вселенська, справжня католицька, екуменічна ідея митрополита Андрея Шептицького, ідея єдності Христової Церкви при збереженні повних прав згідно із східними християнськими традиціями, викликала якийсь панічний страх у тодішніх можновладців Росії. Їм, цим можновладцям, ввижалась якась, нічим необґрунтована «небезпека українофільства». У вселенській ідеї з'єдинення вони очевидно бачили заборолу проти своїх імперіяльних посягань по землі і Помісній Церкві перш усього України і Білорусії.

Цікаво, що після розмови з Сазоновом, офіційним речником царської Росії при Ватикані, у Фйодорова виникли враження та побоювання, що високі церковні кола в римському куріяльному управлінні, погано усвідомлені про справжнє становище церковних справ у Росії, можуть попасти в приготовану засідку, спокушуючися надіями повернути до католицької Церкви, або інакше, латинізувати російську Церкву. У думках цих кіл з'єдинення було однозначне з латинством. Леонид Фйодоров швидко мав нагоду переконатися, що римська (як пише Фйодоров) прелатура, справді ставиться прихильно до проєкту Сазонова. Серед цієї «прелатури» (розумій — курії) можна було знайти великих приятелів Росії, між якими Фйодоров згадує кардинала Рамполло і монсеньйора Умберто Беніні, який був професором в Університеті пропаганди, а одночасно помічником секретаря в Конгрегації для надзвичайних справ. Додамо, що тоді ще не існувала Конгрегація для справ Східної Церкви. Леонид Фйодоров, незвичайно стриманий у своїх оцінках осіб, характеризує цього впливового монсеньйора двома словами: талановитий інтригант. З цим монсеньйором Фйодоров познайомився і під час однієї зустрічі почав розмову про Велеградські з'їзди, які на початку нашого століття були єдиним форумом діалогу між католиками та православними і які можна вважати передвісником теперішнього широко розгорненого екуменічного руху. Фйодоров, який уже сам брав участь у Велеградському з'їзді, намовляв монсеньйора Беніні, щоб і він поцікавився ним та взяв у ньому участь. Реакція Беніні: «Не маю жадного стосунку до східного обряду та християнського Сходу, справами обряду східних християн не цікавлюся...» Для монсеньйора, який посідав ключеве становище в куріяльному правлінні Вселенської Церкви, — це дуже характеристична відповідь.

Бо справа східних християн — це справа вселенськості, це — справа церковної єдності, яка, очевидно, кожному повинна лежати на серці.

Але вже в одній з чергових зустрічей монсеньйор Беніні сам заговорив про Велеград і слухав з увагою розповіді Фйодорова про Велеградський з'їзд, розпитуючи навіть про найменші деталі. Вислухавши розповідь Фйодорова, Беніні несподівано поставив йому пи-

танья: «А скажи-ка мне, лобезниший Федоров, правда ли это, что митрополит Шептицкий хотел би главенствовать со своими украинцами?» «В каком смысле, монсеньор?» — запитав у свою чергу Фйодоров. «Да не знаю; скажем, чтобы устроить патриархат или чтонебудь в этом роде!»

Як бачимо питання патріархату для Київсько-Галицької митрополії було вже 60 років тому якимось страховищем для монсеньорів — достойників римської прелатури в курії.

Після цілого ряду розмов Фйодоров переконався, що в керівних колах римського куріяльного правління дивляться на католицизм у Росії очима Сазонова і «русских аристократов». Фйодорову стало ясно, що монсеньор Беніні «пел з чужого голоса . . .»

Минуло 60 років.

І сьогодні чути, як неодні наступники кардинала Рамполлі та монсеньора Беніні «співають чужими голосами». Бо в 60-ліття цих в архівах записаних зустрічей Сазонова, Беніні та Фйодорова відбуваються подібні зустрічі, де оборонці великої вселенської католицької ідеї самотності християнських помісних церков, просять про одне: мати свій рідний східнохристиянський Великдень. Просять, щоб католицький єпископ східного обряду дозволив в Велику П'ятницю виставити до почитання Плащаницю, щоб посвятити пасху, як це впродовж тисячі років робили їхні предки. І допроситися не можуть. У куріяльному управлінні змінилися тільки імена монсеньорів. Не змінилося їхнє думання, не змінилося «співання чужими голосами». Додамо, не християнськими, не православними і не католицькими голосами. «Лякаються» ідеї патріархату. Чому? Бог Святий відає.

Бо ідея патріархату для Помісної Церкви Київсько-Галицької митрополії з її Церквами-дочками, це — не якась політична ідея, це — не ідея російська, українська чи білоруська. Це справді вселенська католицька і православна — по думці вселенських Соборів — ідея Христової Церкви.

Покищо свої та чужі поклоняються чужим «сазоновським ідеям».

Закінчуємо цю частину словами того ж нами вже цитованого ісповідника Христової віри та вселенського християнства, екзарха Леонида Фйодорова, бо його міркування, деколи пророчі, потрясають нас — дітей вселенської Христової Церкви — до глибини нашої душі:

«Що буде, — пише о. Леонид Фйодоров, — як унія в Галичині щезне під напором Росії? . . . Де ж слава Божа? . . . Де кров св. Йосафата? . . . Де кров холмських та інших мучеників? . . . Де незліченні ехаристійні жертви? . . . Це все пропаде, щезне як дим . . .»

І далі продовжує цей справжній борець за єдність Святої Церкви:

«Щоб бути уніятим, треба часто грати глупу, жалюгідну, смішну ролю, постійно „ізворачиватися“ між своїми і чужими, і постійно ба-

чити як в нівець обертаються всі наші надії...» (3 листа від 12. 2. 1913).

«Що буде, як унія в Галичині шезне під напором Росії?» Таке трижне питання ставив собі на передодні першої світової війни не якийсь український патріот-уніят, а чистокровний росіянин — о. Леонид Фьодоров. Правда, це була виняткова людина. Хоч уроджений і вихований у столиці імперії, о. Л. Фьодоров був вільний від великодержавного — в національно-політичному і церковному розумінні — шовінізму. Вселенське християнське мислення зуміло вирвати його з оков національного та режимно-церковного дурману і дозволило йому вникнути в природу російської імперіяльної ідеї, тієї загрозливої небезпеки для буття не тільки окремих народів, але й їх помісних церков. Вселенське християнське мислення, яке зробило о. Л. Фьодорова борцем за єдність Святої Церкви та ісповідником віри, дало йому харизму відчутти і неначе в пророчому видінні бачити грядучі події.

Не минуло й півтора року, як висловлене о. Л. Фьодоровим трижне питання «Що буде? ...» перестало існувати у сфері теоретичної можливості. Напір царської Росії на спілку з «каззонною» — за словами Слуги Божого Андрея — релігією, речницею якої була російська синодальна Церква, стався чимось дійсним. Окремі вияви цього першого напору-удару по українській Церкві, останньому бастионі, який залишився з давньої Київсько-Галицької митрополії в Галичині, добре відомі: вистачить згадати т. зв. «місйну акцію» синодальних єпископів Антонія та Євлогія не — «серед поган», а серед глибоко віруючого християнського українського населення Галичини; акцію, проваджену російськими церковними та світськими чинниками, не виключаючи царської «охранки» на чолі з губернатором Галичини графом Бобринським і супроводжену арештами та насильними вивозами українських католицьких священників і мирян. Завершенням цього напору, що мав завдати смертельного удару українській Церкві і закінчити «собираніе русских земель» в імперіяльних аспектах російської національної та церковної політики, було ув'язнення та заслання замісника Київсько-Галицького митрополичого престолу — митрополита Андрея Шептицького.

Дальший розвиток воєнних дій і революційні події на просторах воюючих імперій перешкодили, принаймні на деякий час, здійснити плани знищити в цілому самотність українського християнства чи конкретно, Української Помісної Церкви.

Переємникам імперських ідей царської Росії, російським більшовикам, удалося після довголітніх переслідувань знищити відроджену в бурхливих роках національної революції, хоч і в правово-канонічному розумінні повністю не вивершену, Українську Автокефальну Православну Церкву. Останній бастион Київсько-Галицької митропо-

лії, Українську Католицьку Церкву в Галичині на чолі з її Первоієрархом митрополитом Андреем зберегло Боже Провидіння перед ударами довгорукої більшовицької Москви аж до вибуху другої світової війни. Але зараз же восени 1939 року, з моментом вмаршування російсько-більшовицької армії в західні області України, почався нищівний удар. Правда, не під гаслами підкорення Української Церкви Московській патріархії, але під новими гаслами боротьби та нищення будь-якої релігії. І знову цю нищівну акцію очолила «охранка» нових можновладців російської імперії — всесильний НКВД. Змінилися тільки вивіски імперських органів влади. Не змінилися їхні пляни і дії. Багатотисячні жертви розстріляних і засланих — це свідки поступового напору Росії на українське християнство.

Після короткої передихки, яка виникла у час воєнних дій на просторі російсько-більшовицької імперії в 1942–44 рр., нищівний напір почався з новою силою і тим разом уже під гаслами, живцем перейнятими та успадкованими по царській Росії. Органи більшовицької державної безпеки, точніше — органи влади по суті безбожницького режиму, стаються палкими «оборонцями і подвижниками» ідеї «возсоединення» Української Церкви з Московською патріархією... Дві, здавалося б, суперечні сили російської імперії — більшовицький Кремль і російська режимна Церква — спрягаються і співдіють за одним пляном та з однією точно визначеною метою: стерти з лиця землі Українську Помісну Церкву. Супровідна «музика» цього нищівного пляну та сама, що була в роки першої світової війни. Вона тільки інтенсивніша і рафінованіша, бо й нищівні методи нових «кесарів» російської імперії сталися неспівмірно брутальнішими та рафінованішими. Для наївного світу цю нищівну акцію названо «возсоединенієм». На ділі ж це було найбільше, в історії християнства відоме, переслідування християн, жертвою якого впали дослівно всі ієрархи Української Католицької Церкви, сотні її священослужителів і сотки тисяч віруючих людей. Режисерами цієї людиноненависницької акції в ХХ столітті були ніхто інший, як можновладці світської та церковної влади в російсько-більшовицькій імперії — уже мертвий Йосиф Сталін і ще живий московський патріарх Алексей, із своїми підручними апаратниками та функціонерами. Нищівну акцію, в наслідок якої за «указами» цих російських можновладців формально стерто з історичного буття самотньо українську Церкву, завершено в березні 1946. А 20 років пізніше святковано під крилами більшовицького режиму ювілеї цього формального нищівного акту. З особливою помпезністю наказано святкувати ці ювієї в столичному городі галицьких митрополитів — Львові.

Ми зумисне дещо ширше зупинилися над окремими етапами нищення Української Помісної Церкви, щоб не тільки ствердити для невіжких справжню історичну істину, але також на те, щоб нагадати всім, які, — наставивши свої вітрила на новий подув вітрів, що ро-

дяться навіть у центрі християнства, — втрачають змісл для відчуття та оцінки дійсности. Ці вітри виносять на сцену життя дивних «паломників» наших днів — паломників, християн, — чужих і таки наших рідних. Вони, ці паломники, не паломничають, як колись наш Данило Паломник, у трудах, постах та молитвах до святинь християнства над річкою Йорданом... Вони летять і їдуть новітніми засобами сполучення до інших «святинь» і в своєму «богоміллі» возвеличують тих, які розпинають Христа на східноєвропейському та азізьському просторі. Вони, ці новітні «паломники-богомольці» складають ще й перед світом похвальні заяви... До таких паломників серед багатьох інших із західних вільних країн належить також колишній посадик італійського міста, Фльоренції, Ля Піра. Вперше довелос нам познайомитися з ним у єгипетській столиці Каїрі в 1960 році. Також уперше довелос нам бути тоді свідком його доповіді для вибраної публіки — в більшості християнської. Ля Піра, що зараховує себе до видніших християн-католиків Італії, ділився із слухачами своїми враженнями з подорожей по країнах комуністичного світу. Після доповіді хотілося висловити доповідачеві співчуття за його наївність, а ще більше жаль було тих віруючих слухачів, що спрагли почути слово істини, почули — як говорив апостол Павло — «плетенія атеїстичні». Цей Ля Піра — невтомний «паломник». Найсильнішим враженням для нього було його не так давнє паломницання до Москви. (І як же могло бути інакше?). Ля Піра пише: «Коли я летів над Москвою, відчув усім своїм еством, що тут, у Москві, справжнє християнство...» Не дивуємося Ля Піра; його «відчуття» дійсности оцінюємо так, як і його відповідь представникам міста Фльоренції, які просили свого посадика, щоб він поклопотався охороною міста перед постійними повіннями, які щорічно спустошують місто. Відповідь Ля Піра характеристична для його мислення: «Я цікавлюся небом. Як можете вимагати, щоб я турбувався про каналізацію міста...?»

Чим справді турбується Ля Піра — небом чи каналізацією міста, нам було б байдуже, якби ми тут, на чужині, не мали своїх рідних «Ля Піра».

Один з них, монах найбільшого українського монашого чину, спізнився... на ювілейні святкування 20-річчя «возз'єднання». І з цього приводу він поспішив на гору св. Юра не тому, щоб поклонитися мощам великого страдника і святця — Слуги Божого Андрея, але щоб поцілувати руку послушника Московського патріярха на узурпованому ним архієпископському престолі і в приявності цілого хору благочинних, протоієрів та секретарів висловити своє «сожаління», що не міг бути учасником «торжеств», та висловити свій подив для «жизненности» московського православія на українській землі і запевнити про «прогресивність» свого монашого чину. Льокальна преса з неприхованою радістю відмітила цю рідкісну «візиту». Тільки вона не згадала нічого, як сприйняли її, цю «візиту» ті віруючі українські

християни, які не скорилися ні перед режимною патріярхією, ні перед її послушниками на українській землі. Наш «Ля-Піра паломник» оглянув порожню залу, в якій відбулося прийняття з нагоди 20-річчя ювілейних урочистостей «возз'єднання», але він не бачив, як у той же час тисячній масі віруючого українського населення Львова супроводили вулицями міста домовину з тлінними останками відомого українського католицького священика, який закінчив свою життєву мандрівку, що 20 років тому повела його через в'язницю, заслання на примусові роботи і накінець у невтомне підневільне служіння своїй Святій Церкві.

Наш «Ля-Піра паломник» не пішов до справжніх святинь української землі — на Личаківське чи Янівське кладовища. А, справді, було б гідним паломника до рідних святинь, щоб на тих місцях, де колись рядами стояли могили з хрестами, як свідки боротьби за український княжий город, щоб на тих заораних сьогодні місцях помолитися Богові. На Личаківському цвинтарі привітали б нашого паломника і «Дністрова Русалка» з могили о. Маркіяна Шашкевича і «Каменярі» з могили Івана Франка, — тих велетнів духа, що будили Галицьку волость до життя зрілої нації. І там, на цих могилах, збиралися в минулому році тисячній масі українського населення. Вони шукали сили в цих могилах, бо, і як раніше, вони сходилися «на нашій, не своїй землі».

Оцю трагічність «нашої, не своєї землі» найяскравіше в розпачливому болі нагадав зібраним масам на могилі І. Франка молодий студент, що в поклоні йому відчитав на його могилі свої власні захальвні вірші. Коли послушники Москви тягнули його до поліційської машини, він закінчив свої захальвні вірші акордом «українців беруть...» Отак і далі «беруть», як брали колись, українців і віруючих українських християн не за злочини, а тільки за те, що вони в своїй душі і українці, і християни.

Цієї дійсності на українській землі не бачать новітні «паломники» — чужі і свої. Вони, за словами Ля Піра, «цікавляться небом» і бачать «жизненність» християнства там, де воно мертво. Загрозованої повені, що розлилася по всій українській землі і топить в терпінні справжню Христову Церкву, вони не спостерігають.

Можна б не драматизувати цієї трагічної дати т. зв. «возз'єднання», дати, що запишеться в історії, як виконання смертного вироку над Українською Помісною Церквою, якби ми мали справу тільки з відірваними явищами окремих «паломничань» найвіщих новітніх «паломників». На жаль, ми живемо в час хворобливої неврози, яка вкралася в мозки багатьох достойників куріяльного правління Вселенської Церкви. Бо й вони, подібно як Ля Піра, ширяють над Москвою під подувом нових вітрів, роздмуханих потужними кремлівськими еолами, і бачать у ній «небо», забувши про те, що ці кремлівські еоли — це мистці від роздмухування повеней.

Жертвою такої повені є українське християнство, видимою ієрархічною установою якого є сьогодні промовчувана Київсько-Галицька митрополія, із своїми патріяршими правами — Українська Помісна Церква.

Не збираємося бути лікарями невроз куріяльного управління. Це завдання належить єпископському синодові Вселенської Церкви з Римським архиєреєм на чолі, синоду, який саме в останні дні вересня 1967 почав свої діяння. «Що трухляве, мусить відійти...» — під таким заголовком недавно появилася в одному католицькому тижневику стаття, в якій коментується остання реформа (реформа — це те саме, що лікування) церковного куріяльного управління. І ми віримо, що трухляве відійде і зникне, бо віримо в перемогу вічного над дочасним у Христовій Церкві. Коли називаємо речі по імені, то тільки тому, що в теперішній структуральній побудові і традиційних практиках церковного управління неврози, які вкралися в мислення на верхах, легко перекидуються на нижчі щаблі ієрархічного управління. Їх наявна небезпека загрожує нашій Церкві на чужині. Ця Церква ступила вже на шлях, який образowo назвемо «шляхом Гайдудорогу».

Гайдудорог — це невеличке містечко в північній Угорщині. А все ж в історії нашої Церкви воно виросло до типового зразка декомпозиції Української Помісної Церкви. Зупиняємося тому на подіях, які започаткувалися сто років тому, а на сьогодні можуть бути пересторогою для наших церков-дочок у різних частинах світу. Бо й наші церкви поза межами української батьківщини спинилися на «шляху Гайдудорогу».

Ось що записано в офіційному виданні Священної Конгрегації для Східньої Церкви: «Статистика кон ченні сторічі делля Джераркія е дей Феделі ді Ріто Оріентале», Рим 1932, стор. 207, 222—227:

«Мукачівська єпархія поволі сталася коліскою всієї церковної організації візантійського обряду в північній Угорщині. З бігом часу, русини з гірських околиць зійшли на угорську долину і, змішавшись з угорським населенням, затратили вживання матірної мови. Єпископ Степан Панкович (1866—1874) створив для них окремих єпископський вікаріят у Гайдудорозі, з власною консисторією, в якому введено замість руської мови угорську. Цей вікаріят став початком дієцезії Гайдудорог, яку створено в 1912 році. Нова дієцезія охоплювала парохії, у більшості відняті від руських дієцезій — від Пряшова і Мукачева... Звичаєм населення Галичини і Підкарпатської Русі є хором відповідати на літургічних молитвах... Щоб змогти зберегти такий гарний звичай, треба було — тим більше, що руська мова, дуже близька до старослов'янської, крок за кроком затрачувалася, — рекласти на угорську мову принаймні найсуттєвіші літургічні пісні. І це сталося. У цей спосіб перекладено також тексти деяких літургічних церемоній, найбільш дорогих для побожності народу, як, на-

приклад, молитви на урочисте благословення води в празник Бого-явлення, дванадцять Євангелій Страстей... З часом деякі священники почали вживати угорську мову також у служенні Божественної Літургії... У 1868 році зібрався в Гайдудорозі конгрес, який репрезентував 58 парохій..., щоб прослідити спосіб створення окремої дієцезії, в якій угорська мова мала б стати мовою літургічною. У 1862 році парох Гайдубешермені, о. Ігнатій Роскович, видав, щоправда без церковної апробати, „Молитви і пісні для вірних” угорською мовою, на зразок „Зборників”, поширених серед руського народу... У 1882 році він зладив угорський переклад Літургії св. Йоана Золотоустого, в 1890 році появились переклади інших літургій — Василя Великого і Пржедєсвященних; у 1883 році — переклади найважливіших частей Трєбника. Ні одна з цих книг, щоправда, не мала церковної апробати...»

Сьогодні Гайдудорог — це єдина угорська дієцезія візантійського обряду. У 1932 році вона нараховувала 142 тисячі вірних і 106 священників з власним єпископом, який був суфраганом латинського Стрігонського єпископа. За останніми передвоєнними статистиками Гайдудорозька дієцезія мала 82 парохії і 80 парохіяльних експозитур. З українських закарпатських дієцезій — Пряшівської і Мукачівської — знайшлося у складі Гайдудорозької дієцезії 78 парохій.

Ми зумисне подали офіційне накреслення генези цієї дієцезії. Справа не в тому, що угорцям східного обряду (якби такі споконвіку були) прислуговує за звичаєм Східної Церкви право на власну літургічну мову. Справа радше в тому, що цю, тепер чисто угорську, дієцезію створили вірні української Церкви, давши їй свій обряд, свій літургічний спів і свої літургічно-обрядові традиції, тобто віддавши їй частинку своєї християнської культури. А при цьому ці вірні за-тратили свідомість свого духовного зв'язку з Церквою-Матір'ю. Залишаємо тут на боці політичний аспект питання, тобто денационалізаційну політику угорських органів влади супроти національних меншостей. Для нас важливо ствердити, що курсові відчуження від матірньої Церкви сприяли насамперед пастирі Христового стада: двоє з них — єпископа Степана Панковича й о. Ігнатія Росковича — історія назвала по імені. Таких «Панковичів» і «Росковичів» за весь час існування української Церкви на Закарпатті і в Угорщині можна б скласти довгий реєстр...

«Панковичі» і «Росковичі» не перевелися й по сьогоднішній день. Церкви-дочки Київсько-Галицької митрополії опинилися сьогодні завдяки їм на небезпечному шляху до Гайдудорогу. А основна причина цього болючого феномену — це знехтування ієрархічною єдністю нашої Помісної Церкви і її атомізація поза територією Церкви-Матері. Становище нашої Церкви на чужині ще більш ускладнене, ніж воно було сто років тому на території Угорщини. Тоді основним питанням було питання мови в літургії. Все інше, як прив'язання до

своїх обрядових традицій, літургичні звичаї і літургичний спів, словом, обрядово-літургичні багатства нашої Церкви були для вірних, яких маляризовано, задорогі, щоб їх можна було усунути з церковного життя. Сьогодні під плащиком мовних реформ відбувається процес внутрішнього духового відчуження від духовно-обрядової спадщини Церкви-Матері. Церкви-дочки поволі починають затрачувати свою власну душу. Тисячі і десятки тисяч вірних, охрищених у нашій Церкві, втративши розуміння та свідомість свого особливого «я» у Вселенській Христовій Церкві, залишають її і тонуть в латинському морі.

Причина цього стану — цілковита декомпозиція нашої Церкви. Ця декомпозиція виразно зарисувалася на наших очах.

Ось при кінці вересня цього року нарешті зійшовся на свої наради створений останнім Ватиканським Собором Синод єпископів Католицької Церкви, на який єпископські конференції окремих народів вислали своїх представників. Наша Церква не заступлена на цьому Синоді як окрема помісна Церква, хоч вона має свого Верховного Архиепископа-Митрополита з традиційними патріаршими правами помісної Церкви. Куріяльне правління не вважає наших канонічно створених єпархій та екзархій частиною Української Помісної Церкви, але трактує їх як складові частини національних церков даних країн. Наші Владики в цих країнах згідно з бажаннями куріяльного правління повинні входити в склад національних єпископських конференцій цих країн. Кілька наших Владик беруть участь у Синоді єпископів Вселенської Церкви з титулу свого церковного достоїнства — з титулу рангу митрополитів, а не як представники Єпископського синоду-конференції нашої помісної Церкви.

Створився парадоксальний стан: Церква-Мати, Київсько-Галицька митрополія не заступлена на Синоді єпископів Католицької Церкви, бо наша помісна Церква в країнах комуністичного світу формально не існує; поза межами рідних українських земель наша Церква-Дочка, хоч існує і має свої єпархії та свою ієрархію, не є репрезентована як цілість, бо такою є політика римського куріяльного управління, і таку політику мовчки сприймає більшість наших ієрархів на чужині.

На цьому місці хочемо з усією рішучістю підкреслити, що політика куріяльного правління, яке впродовж століть виросло до потужного чинника в церковній адміністрації, жадною мірою не віддзеркалює ставлення римських вселенських архиєреїв, намісників апостола Петра, щодо східних церков у Вселенській Католицькій Церкві. Як всюди, так і в церковній адміністрації, доходить до переростів і навіть до надужиття влади. Не даром сьогодні можна почути багато критичних голосів з латинського католицького світу, голосів, які стверджують, що в сьогоднішньому управлінні Вселенською Церквою переважають над Божим елементом елементи наскрізь світського, земського характеру, і що цього факту не вільно закривати чи про-

мовчувати, а, навпаки, треба докласти всіх спільних зусиль владик, духовенства і вірних, щоб допомогти до перемоги Божому надприродному елементові в Божій установі, якою є Христова Церква. Ми всі — кожний на своєму місці і в міру взятого на себе обов'язку — несемо на собі тягар відповідальности за здоров'я частини Христової Церкви, якою є Українська Помісна Церква. Всі — тобто владики, яких Господь покликав пасти Христове стадо, духовенство, яке послане, щоб служити своїй Церкві, і вірні, які є живими, мислячими повновартними дітьми — царським духовенством у Церкві й у світі. Вірне служіння всіх своїй помісній Церкві — це служіння Вселенській Церкві. Коли всі члени тіла здорові, то й цілість буде здорова.

Тому пізнання правди про неміч і хворобу, яка крадькома підточує організм нашої святої Церкви, не сміє вести нас до песимізму. Навпаки, становище нашої Церкви на Україні і поза нею, повинно зрушити і піднести нас до великого змагання за справжнє життя нашої Церкви.

Коли велика частина українського духовенства на чужині, коли вірні нашої Церкви, коли й частина нашого єпископату хочуть рятувати нашу Церкву тут, на чужині, перед її повільною смертю — це природне і Боже право дітей Вселенської Церкви. Передумовою рятунку є респектування прадідівських прав нашої помісної Церкви, тобто її самобутнього ієрархічного устрою, видимим знаком якого мало б бути створення Синоду єпископів нашої Церкви на чолі із своїм Верховним Архієпископом-Митрополитом, як замісником-сторожем усєї нашої помісної Церкви в усіх частинах світу. Не окремі єпископи окремих церковних «удільних князівств» мають вирішувати такі питання, як питання літургічної мови, календаря, церковних постів, виховання духовенства, плекання богословських й історичних наук, перекладів літургічних книг, церковного шкільництва, монашого життя тощо. Це — справи, які мають належати до виключної компетенції Синоду єпископів, очоленого верховним архієпископом-митрополитом нашої Церкви.

Боротьба за ці всі права — це боротьба за душу і життя нашої Церкви. Це — також боротьба за єдність Христового стада, за яку якраз наша Церква поклала стільки жертв. Фльорентійський і Берестейський собори не є для українських християн історичними спогадами чи пережитками. Ці собори й усе з ними пов'язане історичне буття нашої Церкви є й сьогодні для нас живими та зобов'язуючими.

Але наша боротьба за респектування та офіційне підтвердження прав нашої помісної Церкви не сміє бути сплосченою в якомусь емоційному примітивізмі. Вона мусить бути заснована тільки на правді і глибоко обгрунтована. Було б великим непорозумінням, якби критичну оцінку становища нашої Церкви в теперішності потрактовано як таку, що ніби скерована проти установленної Христом-Спасителем Божої установи — єдиної святої, соборної й апостольської Церкви,

найвищою пастирською установою якої є Апостольський збір єпископів з Римським Вселенським Архиреєм, найвищим пастирем Христового вселенського стада, на чолі. До цієї установи, справді Божої установи, українські католицькі вірні в усіх частинах світу мусять мати повне довір'я. Наші вірні не сміють ні на хвилину хитатися у своїй вірі у вселенськість-католицькість Христової Церкви навіть у хвилинах, коли часто, може, до свого великого покликання пасти Христове стадо незорілі, безпосередні пастирі спричиняються до того, що українським вірним доводиться переживати щось гірше, ніж часи, оспівані у великодніх хоровах про Зельмана.

Як гонення українських християн на просторах «всесоюзної» тюрми народів не зламало їхніх душ і не захитало їх у вселенській Христовій вірі, так і тут, на чужині — хоч у вільному світі, хвилеві терпіння й наруги, від кого вони не походили б, не можуть зламати нашу волю боронити свою Церкву від поступової смерті. Від своїх пастирів-єпископів українські вірні нічого іншого не бажать, як того, щоб вони усвідомили відповідальність свого посланництва і щоб своєю поставою засвідчили єдність нашої Церкви та вірність її правно-канонічному й історичному устроєві. Прагнення українського Божого люду до патріяршого статусу своєї Церкви — це не спротив Божим елементам легітимної церковної влади; це — бажання допомогти цим елементам до перемоги в сім'ї Вселенської Христової Церкви.

Хотілося б, щоб ці думки, диктовані зболілою душею звичайного рядовика-священника, дійшли до свідомості тих, у чийх руках доля нашої Церкви на чужині. Хотілося б дожити до того, що всі Владики нашої Церкви будуть спроможні перемогти всі труднощі особистого та зовнішнього характеру і покінчать із станом, про який заговорив уже один з визначних наших церковних ієрархів в недавньому минулому на ювілеї у пошану Верховного Архiepіскопа-Митрополита багатомовними словами:

«Кардинал-Ісповідник зазнає тих самих переслідувань та знущань за велику ідею єдності української Церкви не від кого іншого, а від своїх, які раді поділити цю Церкву на митрополії, єпархії, парафії і цим підривати та нищити цю єдність і цілість нашої Церкви, її традицію й обряд, надбання і структуру, її світлість і майбутні завдання». Отже йдеться не тільки про збереження спадщини минулого або про збереження душі нашої Церкви, але також про майбутні завдання. І до цих завдань наша Церква на чужині мусить підготувати себе, коли хоче вважати себе живою частиною Містичного Христового Тіла, а не відумираючими галузками винної лози, як про це говориться в Христовій притчі.

А ці завдання — це передусім бути повновартісною частиною Вселенської Христової Церкви на всіх відтинках життя й поступу людської думки. Далі — бути готовим до апостольської праці відродження

християнства на всьому європейському Сході. І, нарешті, — це вже неухильне завдання — промощувати шлях до з'єдинення всіх українських християн.

Цих майбутніх завдань не виконає розбита й розшарпана на кусочки, несвідома ні своєї історичної спадщини, ні свого власного «я», відумерла у своїй душі, Церква на чужині. Ці завдання підсилені тільки сильній у своїй душі, свідомій свого минулого та майбутнього посланництва з'єдинена у своїй ієрархії під проводом Замісника Київсько-Галицької Митрополії Помісна Українська Церква.

Свої думки, хоч далеко невичерпні, закінчуємо словами листа митрополита Київського і всієї Русі, Вельямина Рутського, до Апостольської столиці:

«У першому плачі пророка Єремії говориться, що ізраїльський народ, заведений у вавилонську неволю, бажав вернутися до давньої свободи, а свій плач так висловлював: „Дивись, чому я не можу вернутися до давнього стану — мої могутні люди мене покинули. Вони були ланкою, що лучила всіх наших людей в одне, були основою, на яку можна було покладати сильну надію”... Подібне сталося з греками, і так буде незадовго з нами. Тепер скажемо: Не маємо людей до праці для закріплення християнства між русинами. Шляхетська молодь — наша слава і надія — дезертирує до латинників, а це все діється через школи і в школах... Ця обставина спинює наші розмови з православними, і це найбільше відстрашує їх від єдності з нами. Вони переконані, що Унія не є нічим іншим, як тільки ситтю для ловлення русинів з грецького до латинського обряду. Тому її уникають як отрую...».

Три з половиною століття минає від написання митрополитом Вельямином Рутським листа, що нагадує плач Єремії. І сьогодні плакали б і пророк Єремія і митрополит Рутський, якби своїми очима дивилися на все те, що діється в частинах нашої Церкви на чужині. Може, їх плач і їх пересторога зрушать сумління всього українського хрищеного люду з його духовенством та пастирями, вдихнути нове життя в наше церковне життя; а Церкву-Дочку на чужині — врятувати перед небезпекою її загибелі.

754